

Yeni Keynesyen Piyasa Etkinliği ve Joseph Eugene Stiglitz

SEMA YILMAZ GENÇ* & HAMZA KADAHI**

Öz: 2001 Nobel ekonomi ödülünü George A. Akerlof ve Michael Spence ile paylaşan ve yirmi birinci yüzyılın en etkili iktisatçılarından biri olarak kabul edilen Joseph Eugene Stiglitz 9 Şubat 1943 tarihinde ABD'nin Indiana eyaletine bağlı bir sanayi şehri olan Gary'de doğdu. Annesi bir öğretmen, babası ise sigortacı idi. Irkçılığın, işsizliğin ve yoksulluğun yaygın olduğu; çoğunlukla göçmen nüfusa sahip Gary'nin bu özellikleri, çevresinde olup bitenleri sorgulayan bir genç yaratmıştı. Amherst College'de başladığı eğitimini MIT'de tamamladı ve bu üniversitede burslu olarak lisansüstü ekonomi eğitimine devam etti. MIT'de Paul A. Samuelson, Robert Solow, Franco Modigliani ve Kenneth J. Arrow gibi nobel ödüllü ekonomistlerden eğitim aldı. Kariyeri boyunca dünyanın en iyi üniversitelerinde öğretim üyesi, ABD hükümetinde ekonomi başdanışmanlığı ve Dünya Bankası'nda başkan yardımcılığı görevlerini yerine getirdi. Asimetrik enformasyonun yanı sıra; etkin ücret, küreselleşme, patent yasalarının neden olduğu eşitsizlikler, finans ve kredi piyasaları konularında da önemli çalışmalar yapmıştır. Küresel finans sistemine, o sistemin merkezinde çalışırken bile cesur karşı çıkışlarıyla tanınan ve bu nedenle Dünya Bankası'ndaki görevinden uzaklaştırılan Stiglitz, eşitsizlikler üzerine en çok kafa yoran iktisatçıların başında gelir. Ona göre geleneksel iktisat teorisyenlerinin iddia ettiği gibi piyasaları otomatik olarak düzenleyen "görünmez el" diye sihirlili bir değnek yoktur. Aksine küresel çapta oluşan eşitsizliklerin temelinde yatan neden, görünmez el'in kendisidir. Dolayısıyla devlet sosyal adaleti sağlamak adına piyasalara müdahale ederek gerekli düzenlemeleri gerçekleştirmek zorundadır. Bu çalışmada 1980'li yıllardan itibaren iktisat biliminin önde gelen isimlerinden biri haline gelen Stiglitz'in hayatı, dünya görüşü, önemli çalışmaları ve iktisat bilimine katkıları incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Stiglitz, Asimetrik Enformasyon, Küreselleşme, Eşitsizlik

* Yrd. Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi KMYO Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Dicle Üniversitesi

New Keynesian Market Efficiency and Joseph Eugene Stiglitz

Abstract: Joseph E. Stiglitz, who shared the 2001 Nobel Prize for economics with George A. Akerlof and Michael Spence, and considered one of the most influential economists of the 21st century, was born on February 9, 1943 in Gary, an industrial town in the US state of Indiana. Her mother was a teacher and her father was an insurer. Racism, unemployment and poverty are common; These features of Gary with mostly immigrants populations, created a young man who questioned what was going on around him. He completed his education at Amherst College in MIT and continued his postgraduate economics education as a scholarship student at this university. At MIT, received training from Nobel prize-winning economists, such as Paul A. Samuelson, Robert Solow, Franco Modigliani and Kenneth J. Arrow. Throughout his career, he served as a lecturer at the best universities of the world, as a senior advisor in the US government and as vice president at the World Bank. In addition to Stiglitz's asymmetric information on the economy, he has also made important work on issues such as efficiency wages, globalization, inequalities caused by patent laws, and finance and credit markets. Stiglitz who is known for his brave opposition to the global financial system, even when he works at the center of that system, is at the head of the economists most concerned about inequalities. According to him, there is no magic wand as the "invisible hand" that automatically regulates the markets as traditional economic theorists claim. On the contrary, the underlying cause of inequalities in the global dimension is the invisible hand itself. Therefore, the government has to intervene in the market to provide social justice in order to carry out necessary regulations. This study will examine Stiglitz's life, worldview, important studies and contributions to economics, who has become one of the leading names in economics since the 1980s.

Keywords: Stiglitz, Asymmetric Information, Globalization, Inequality

Giriş

Genellikle İktisat Bilimi dendiğinde konuyla ilgili olan hemen herkesin; özellikle iktisat öğrencilerinin aklına ilk gelen isimler; Smith, Say, Ricardo, Marx, Mill, Marshal, Keynes, Friedman'dır. Bu listedeki isimlerin, sanılanın aksine çok az ortak noktası vardır. Öncelikle her birinin ortaya attığı teoriler değişen dünya koşullarında geçerliliğini önemli ölçüde yitirmiştir. Bu çalışma açısından en önemli ortak yanları ise; ortaya attıkları fikirlerin, doğruları kadar yanlışları ve eksiklikleri ile de kendilerinden sonra gelen iktisatçılara ilham kaynağı olmuş olmaları ve nihayet günümüz modern iktisat biliminin şekillenmesine katkıda bulunmuş olmalarıdır.

Stiglitz, Akerlof, Krugman, Spence, Piketty ve daha pek çok çağdaş iktisatçı yukarıda zikredilen iktisatçıların fikirlerinden etkilenmişlerdir. "Acaba nefes almaya ve günümüz ekonomik sorunlarına çözüm üretmeye devam eden bu ekonomistler Türkiye'de neden ilgi görmez?" sorusuna verilecek uzun cevap, ancak başka bir çalışmanın konusu olabilir. Zira bu uzun cevabın özeti ekonomi öğrencilerinin, ezberci "öğrenci ve memur yerleştirme kurumları" tarafından belirlenen beklentileri ile kendini öğrencilerin beklentilerine cevap vermek durumunda hisseden eğitim kurumları arasındaki etkileşimle şekillenen eğitim sistemiyle ilgili olduğundan bu konuyu eğitim uzmanlarına bırakmak isabetli olacaktır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de hak ettiği ilgiyi göremeyen çağdaş ekonomistlerin en önemlilerinden biri olan Joseph E. Stiglitz'in hayatı, iktisadi görüşleri ve başta piyasa başarısızlığı çerçevesinde öne çıkan çalışmaları hakkındaki önemli bilgileri bir araya getirerek Türkiye'de bu konudaki eksikliklerin kapatılmasına katkıda bulunmaktır. Bu çalışmada, öncelikle Stiglitz'in kendi yazıları esas alınmış olmakla birlikte, hakkında yapılan çalışmalardan da faydalanılarak; önce hayatı, eğitimi ve kariyeri hakkında özet bilgilere yer verilecek, ardından en önemli çalışmaları olarak kabul edilen Asimetrik Enformasyon,

Etkin Ücret, Kamu Ekonomisi ve Fikri Mülkiyet Hakları konularındaki düşünceleri ayrı başlıklar altında ayrıntılı olarak incelenecektir.

1. Joseph Eugene Stiglitz'in Hayatı ve Kariyeri

Stiglitz, 9 Şubat 1943 tarihinde ABD'nin Indiana eyaletine bağlı bir sanayi şehri olan Gary'de Yahudi bir ailenin oğlu olarak dünyaya geldi. Annesi, Charlotte Stiglitz bir öğretmen, babası Nathaniel David Stiglitz'in ise sigorta acentesi sahibi bir işadamı idi. Irkçılığın, işsizliğin yoksulluğun ve eşitsizliğin yaygın olduğu; büyük ölçüde göçmen nüfusa sahip Gary şehrinin bu özellikleri, ünlü ekonomistin kendi deyimiyle, çevresinde olup bitenlerin altında yatan nedenlere kafa yoran sorgulayıcı bir genç yaratmıştı. Politik konuların sıkça tartışıldığı bir aile ortamında yetişti. Babası, sürekli kendi işinin sahibi olmanın ve kendine güvenmenin erdemlerinden bahseden Jeffersoncu demokrat ve sivil haklar konusunda duyarlı bir işadamı idi. Politik görüşleri, dünyaya ve hayata bakış açısı nedeniyle Stiglitz'in kişiliği üzerinde babasının etkisi çok büyüktür. Annesinin ailesi ise New Deal Demokratlardı ve yazarın kendi deyimiyle Roosevelt'e adeta tapıyorlardı. Gary'nin mevcut atmosferi insanların ekonomik konulara ilgi göstermesine neden olmuş olmalı ki bu şehir, başta 1970 Nobel ekonomi ödüllünün sahibi Paul Samuelson olmak üzere pek çok ekonomist yetiştirmiştir (www.nobelprize.org). Gerek aile ortamı gerek yaşadığı şehrin sosyoekonomik yapısı Stiglitz'in kişiliği ve dünya görüşünü derinden etkilemiş, ayrımcılığa, eşitsizliğe ve şiddete karşı tavır alan bir aktivist ortaya çıkarmış ve sahip olduğu bu özellikleri iktisadi düşüncelerine de yansımıştır. Nitekim Stiglitz'in ekonomi alanında en fazla öne çıkan çalışmaları; eşitsizlik, işsizlik ve bilgi ekonomisi konularını merkezine alan çalışmalarıdır. Ayrıca doktora öğrencisiyken Akerlof ile birlikte yazdığı ilk makale de yine eşitsizlik üzerinedir. Kendi deyimiyle o günden beri eşitsizlik konusunu gündeminden hiç düşürmemiş ve bu konuda hacimli bir entelektüel birikim elde etmiştir (Stiglitz, 2012:11).

Stiglitz, şehirde yaşayan nüfusun büyük bir bölümünü oluşturan göçmenleri Amerikan toplumsal yapısına entegre etmek için tasarlanmış bir eğitim sistemine sahip devlet okullarında okudu, göreceli olarak büyük sınıflara rağmen, bireysel dikkati yüksek seviyede tutan iyi öğretmenlerden eğitim alma şansına sahip oldu. 1960'dan 1963'e kadar tartışma takımının ve öğrenci konseyinin aktif bir üyesi olduğu ve o dönem bir erkek koleji iken 1975'te karma eğitim sistemine geçen Amherst College'de fizik bölümünü okudu ve burada aynı zamanda elektrik teknisyeni olarak yetiştirildi. Üç yıllık eğitimden sonra lisans öğrenimini bıraktığı Amherst College'deki eğitimini hocalarının tavsiyesiyle Massachusetts Institute of Technology (MIT)'de tamamladı ve bu üniversitede burslu olarak Lisansüstü ekonomi eğitimine devam etti. Burada Paul A. Samuelson, Robert Solow, Franco Modigliani ve Kenneth J. Arrow gibi nobel ödülüne layık görülmüş büyük ekonomistlerden eğitim aldı. 1965-1966 arası Chicago Üniversitesi'nde dünyanın en büyük ekonomistlerinden biri olarak tanımladığı Hirofumi Uzawa kontrolünde araştırmalar yaptı. 1966 ve 1967 arası MIT'de doktorasını tamamladı ayrıca bu sırada aynı üniversitede çalışmaya başladı (www.nobelprize.org).

1966 ile 1970 arası Cambridge Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak çalıştı. 1970 yılında Yale Üniversitesin'de profesör ünvanıyla işe başladı. Stanford Üniversitesi, Oxford Üniversitesi, Princeton Üniversitesi ve Columbia Üniversitesi'nde akademik görevler üstlenen Stiglitz, Mikroekonomiye sayısız katkıda bulunmanın yanı sıra, kamu yöneticisi olarak da birçok önemli pozisyonda görev üstlenmiştir. Clinton yönetiminde Başkan'ın Ekonomik Danışma Konseyinde yer aldı ve 1995-1997 yılları arası bu konseyin başkanlığını yaptı. Dünya Bankası'nda, 1997-2000 yılları arası baş ekonomist görevlerinde bulundu (www.nobelprize.org). Uluslararası şirketlere ve küreselleşmeye karşı o zamana dek benzeri görülmemiş protestoların yaşandığı 1999 Seattle Dünya Ticaret Örgütü toplantıları sırasında başkan vekilliği yaptı. İzlediği politikaları ile muhalif bir dil geliştirdiği için Dünya Bankası tarafından görevden alındı.

Kendisi aynı zamanda 2007'de Nobel Barış Ödülü alan Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli'nin de başyazarıydı (<http://www.biyografi.net>).

1979'da John Bates Clark Madalyası'nı almaya layık görülen Stiglitz, bu madalyayı alan çoğu Amerikalı ekonomist gibi daha sonra Nobel Ekonomi Ödülünü de almıştır. Asimetrik enformasyon ile piyasaların analizi konusunda yaptığı çalışmalardan dolayı 2001 Nobel ekonomi ödülünü, Neo-Keynesyen okulun iki önemli iktisatçısı Michael Spence ve doktoradan sınıf arkadaşı ve aynı zamanda ilk makalesini birlikte yazdığı meslektaşı olan George A. Akerlof ile paylaşmaya hak kazanmıştır (Stiglitz, 2012). Pek çok otorite tarafından yaşayan en etkili iktisatçılardan biri olarak kabul edilmektedir. Nitekim Time Dergisi tarafından 2011 yılında dünyanın en etkin 100 kişisi listesinde yer almıştır (Gordon, 2011). Stiglitz, halen Columbia Üniversitesi'nde profesör olarak çalışmaktadır.

2. Stiglitz Raporu

Ekim 2008'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Başkanı Miguel d'Escoto Brockmann tarafından ekonomik krizin nedenleri ve çözüm yollarıyla ilgili Stiglitz'e bir araştırma komisyonu oluşturması teklifinde bulunuldu. Teklifi kabul eden Stiglitz, bir raportör ve farklı ülke ekonomistlerinin oluşturduğu asıl üyeler ve geçici katılımcılarla beraber 21 kişilik bir komisyon kurdu. İlk toplantısını 2009 yılı başlarında yapan bu komisyon, yaklaşık bir yıl süren çalışmaların ardından BM Genel Kuruluna "Stiglitz Raporu" adıyla hazırladığı bir rapor verdi (Önder, 2012:16). Rapor, krizin başlamasına zemin hazırlayan koşulları ve ekonomi yönetiminde izlenen yanlış politikaların tespitini yaptıktan sonra iyileştirme için alınması gerekli tedbirler sıralanmıştır. Raporda 2008 dünya finans krizine sebep olarak iki ana neden ileri sürülmüştür. İlki uluslararası sermaye hareketlerinin tam serbest olmasından kaynaklanan sorunların ortaya çıkmasına neden olan bankacılık ve finans sistemi ve bu sistemin denetimsizliğidir. Özellikle ABD'de 1999 yılında finans

kurumlarının 25 yıldır kaldırılmasını talep ettiği The Glass Steagall Yasasının yürürlükten kaldırılmasıyla bankalara ipotek senetlerini tahvilleştirme olanağı verilmiştir (Savaş, 2012:71). Böylece ipoteye dayalı borç senetleri piyasada hızla artmaya, elden ele dolaşmaya başlamış ve finans piyasası şeffaflığını kaybederek balonlar oluşturmuştur. İkinci neden olarak ise 1970'lerin sonlarından itibaren uygulanan ve neredeyse başibozukluk seviyesinde piyasa serbestliği öngören Neo-Klasik iktisat politikaları gösterilmiştir. Rapor'da, küreselleşme ile birlikte giderek artan sosyal adaletsizliğe de değinilerek, krizin oluşmasında gelir dağılımındaki adaletsizliğinin rolüne de vurgu yapılmıştır (Stiglitz, 2017).

3. Joseph Eugene Stiglitz'in İktisat Bilimine Katkıları

Stiglitz'in iktisat bilimine pek çok katkısı olmuştur. Bunlardan en önemlisi ve en çok bilineni kendisine Nobel ödülü kazandıran asimetrik enformasyon ve kusurlu piyasaların dışsallıkları ile ilgili çalışmalarıdır. "Malumat orantısızlığı" olarak da ifade edilen bu durum, iktisadi bir işlemin taraflarından birinin diğeri hakkında eksik malumat sahibi olmasını ifade eder. Stiglitz, bu alanda yaptığı çalışmalarla 2001 Nobel Ekonomi Ödülünü George A. Akerlof ve Michael Spence ile paylaşmıştır (Anderson, 2011).

Stiglitz'in bir diğer önemli çalışması ise Carl Shapiro ile işsizliğin nedenlerini araştıran ve Neoklasik doktrinin açık işsizliği neden açıklayamadığını inceleyen 'Shapiro-Stiglitz modelidir. Bilgi ekonomisi alanında yaptığı çalışmaların yanı sıra küreselleşme, finans ve kredi piyasaları konusunda çeşitli çalışmalar yapan Stiglitz'in kamu ekonomisi alanında; optimal vergilendirme, endüstriyel organizasyon, doğal kaynaklar ekonomisi gibi önemli çalışmaları mevcuttur. (<http://iktisat.cu.edu.tr>) Bir diğer önemli çalışması ise fikri mülkiyet hakları ve patent yasalarıyla ilgilidir. Stiglitz'e göre mevcut patent yasaları yoksul çoğunluğun aleyhine işleyen bir mekanizmadan başka bir şey değildir (Stiglitz, 2008:1701-1703).

3.1. Asimetrik Enformasyon (Malumat Orantısızlığı)

Gerçek hayatta rastlanabilecek bir piyasa yapısı olmayan tam rekabet piyasasına iktisadi analizlerde yer verilmesi ideal bir durumu betimleme çabasına dayanmaktadır (Orhan & Erdoğan, 2013:185). Klasik iktisat okulunun ütöpic modellerinde öne sürölen, piyasa aktörlerinin piyasa hakkında tam/eşit malumata üstelik bedava sahip oldukları varsayımının aksine; gerçek hayatta taraflardan birinin hemen her zaman karşısındakinden daha fazla bilgiye sahip olduğu gerçeğinin kabul edilmesiyle geleneksel iktisat teorisinin yapı taşlarından olan kusursuz bilgi - tam rekabet varsayımı günümüzde geçerliliğini kaybetmiştir (Dinler, 2013:614). Tarafların sahip olduğu malumatların orantısızlığından kaynaklanan bu sorun, asimetrik enformasyon olarak tanımlanmıştır. Piyasada asimetrik enformasyonun varlığı ise doğal olarak tam rekabet koşullarını da geçersiz kılarak piyasada aksaklıklara sebep olduğu sonucunu doğurmaktadır. George A. Akerlof, M. Spence ve Joseph E. Stiglitz ile özdeşleşen ve bu üç ekonomistin 2001 Nobel ekonomi ödölünü kazanmasını sağlayan, malumat orantısızlığından kaynaklanan bu iktisadi sorun ile ilgili teoriler; her türlü bilgiye piyasa ajanlarının eşit ve bedava erişim sağladığı varsayımına dayanan geleneksel iktisadın serbest piyasa ekonomisine karşı geliştirilmiştir. Yeni Keynesyen Okulu temsil eden yazarların elinden çıkan bu çalışmaların vardığı sonuçlar itibariyle devletin ekonomiye müdahale etmesi kaçınılmaz hale gelmektedir (Anderson, 2011). Yeni Keynesyen iktisatçılara göre, iktisattaki nominal ve reel rijitlikler, piyasaların uzun dönemde denge noktasına hareketini yavaşlatır (Erdoğan, 2004:20). Özellikle de yakın geçmişte en yoğun ve kapsamlı çalışmaların sahibi olarak öne çıkan Stiglitz'e göre Asimetrik enformasyon söz konusu olduğundan piyasalar ancak istisnai durumlarda etkin olabilmektedir. Bu istisnai durumlar dışında Piyasa etkinliği ancak devlet müdahalesi ile sağlanabilecektir. Burada etkinlikten kastedilen şeyin Pareto'dan ziyade Curnout-Nash Dengesi olduğunu söy-

lemek mümkündür. Bu da piyasaları düzenleyen bir “görünmez el”den söz etmenin mümkün olmadığı sonucunu doğurmaktadır (Rothschild, Stiglitz 1976:633-645). İlerleyen bölümlerde de görüleceği gibi Stiglitz, piyasa başarısızlığı karşısında hükümet müdahalelerinin neden gerekli olduğu sorusuna çoğunlukla orantısız malumat çerçevesinde cevaplar vermektedir.

3.1.1. 18. ve 19. Yüzyılda Bilgi Ekonomisi

Akerlof, Spence ve Stiglitz Asimetrik enformasyon konusunda Nobel almalarına rağmen bu konuda ilk kapsamlı çalışmalar bu iktisatçılardan çok daha önceleri başlamıştır. İlk liberallerden itibaren Smith, Sismondi, Mill, Marshall, Weber gibi on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılın birçok önemli iktisatçısı eksik bilginin ekonomi üzerindeki etkilerini incelemişlerdi. Örneğin A. Smith'e göre firmalar faiz oranlarını artırdıkları takdirde, dürüst borçlular piyasadan çekileceklerdir. Çünkü borç verenler borç alanların risk özelliklerini kusursuz bir şekilde bilmemekte ve bu ters seçim sürecinin risk paylaşımını ister düşük, ister yüksek riskli olsun bütün borçlulara eşit bir şekilde dağıtmak gibi önemli sonuçları bulunmaktadır. Oysa borç verenlerin elinde, riskleri rasyonel olarak değerlendirebilmelerine olanak sağlayan bilgi mevcut olsaydı, her bir borçlu için kendisine uygun bir risk primi belirleyerek bu problemin üstesinden gelebilirlerdi (Stiglitz, 2000:1442).

Marshall ise, ücretli çalışanlara yüksek ücret verilmesinin verimliliklerini artırabileceğini kabul ederek daha sonra açıklanacak “etkin ücret” kavramının da temellerini atmış olur ve çalışanların çoğunlukla yaptıkları işle orantılı ücret almadığını da kabul eder. Bunun nedeni, görevleri girdi ve çıktı bazında mükemmel şekilde gözleme imkanının bulunmamasıdır. Marshall'a göre, bilgi çok fazla kusurlu olmadığı sürece ortalama bilgiye sahip ekonomilerin koşulları, ideal modellere son derece yakın olan mükemmel bilgiye sahip ekonomilerinkine benzeyecektir. Aslında Marshall, asimetrik enformasyonu modele dahil etmenin ekonomik analizi büyük ölçüde karmaşıklaştıracaklarını düşünmüş ve eksik bilgiyi (aşırı olmaması) şartıyla

tolerans tanıyarak tam bilgi varsayımıyla uzlaştıracak ele almıştır. 18. ve 19. yüzyıl iktisatçıları, bilgi kusurlarının sonuçlarını gözlemlemiş ve önemlerini fark etmiş, fakat ne bu sonuçların mantıksal etkilerini takip etmiş ne de bilgi sorununa neden olan olgunun izini sürmüşler ve en önemlisi analizlerini basitleştirmek adına kusurlu bilgiyi yok saymayı tercih etmişlerdir. (Stiglitz, 2000:1442).

3.1.2. Yirminci Yüzyıl: Neo-Klasik Görüşler

Bilgi ekonomisinin yirminci yüzyılın öne çıkan liberalist çalışmaları Stigler, Hayek ve Arrow tarafından yapılmıştır. Chicago okuluna mensup Nobel ödüllü bir iktisatçı olan George J. Stigler, bilgi edinmenin maliyetli olduğunu (arama maliyeti) ve bu maliyetin hesaplanabileceğini iddia etmiştir. (Stigler, 1961: 211-214) Bir başka önemli çalışma Stiglitz, Akerlof, ve Spence gibi Nobel Ekonomi ödülüyle onurlandırılmış bir iktisatçı olan Friedrich A. Von Hayek tarafından yapılmıştır. Avusturya İktisat Ekolünün önemli temsilcilerinden olan Hayek'in bu incelemesi, Neo-Keynesyenlerden tamamen farklı sonuçlara ulaşmış olması nedeniyle dikkate değerdir. Hayek, Neo-klasik teorinin denge yaklaşımını ve tam rekabet varsayımlarını da ret etmekle beraber; ona göre eksik ya da dağıtılmış bilginin piyasada bir aksaklık yaratması bir yana, bu sorun piyasa dışı hiçbir mekanizma tarafından uzlaştırılmaz. Hayek'in, bu tezi ile piyasa ekonomisine özel bir önem atfettiği görülmektedir. (Alp & Karakaş, 2008: 222-223) Hayek te tıpkı Stiglitz ve diğerleri gibi teorisinin merkezine enformasyonu yerleştirmiş; fakat o, piyasa koşullarıyla ilgili bilgilerin geçici, lokal hatta kişiye özgü bir niteliğe sahip olması itibarıyla enformasyon ile ilgili sorunların devlet müdahalesiyle çözülemeyeceğini, aksine enformasyonun serbest piyasada fiyat mekanizması tarafından düzeltilerek toplum kullanımına hazır hale getirilebileceğini savunmaktadır. (Yılmaz, 2010: 450-451).

Bir diğer önemli ve ünlü çalışma Kenneth J. Arrow'a aittir ki "ahlaki tehlike" kavramı ile öne çıkan bu çalışmanın çözüm

önerileri farklı olsa da vardığı sonuçlar Yeni Keynesyen çizgiye oldukça yakındır. Ahlaki tehlike kavramı Arrow (1963) tarafından sigorta sektöründeki sorunların analizinde, bu piyasasının en önemli sorunlarından birini tanımlamak için kullanılmıştır (Sarıkaya, 2000:100). Ters seçim ve sinyal verme modelinin aksine sözleşme imzalandıktan sonra gizli bir eylem sonucunda oluşan bir asimetrik enformasyon sorunu olan ahlaki tehlike durumunda, tarafların mal veya hizmetin niteliği hakkında sahip oldukları bilgi birbirinden oldukça farklı olmaktadır. Sigorta sözleşmesi imzalandıktan sonra malını (ev, otomobil vs.) sigorta yaptıran müşterinin sigorta poliçesine bel bağlayarak malını olası risklerden koruma konusunda gerekli hassasiyeti göstermemesi ya da zararın oluşmasına göz yumması Arrow tarafından "ahlaki tehlike" kavramıyla açıklanmıştır. (Stiglitz, 2000:1453) Piyasaya borçlanmış bir firmanın, kendi ekonomik ve teknik imkan ve kabiliyetlerini aşarak rasyonel olmayan faaliyetlere iştirak etmesi ve böylece ödeme planını zora sokması ahlaki tehlikeye örnek olarak verilebilir (Orhan & Erdoğan, 2015:219).

3.1.3. Modern Bilgi Ekonomisi

Stigler, Arrow ve Hayek gibi yirminci yüzyıl liberal ekonomistleri kusurlu bilgi konusuyla ilgilenmişler fakat kusurlu bilgi ile piyasa başarısızlığı arasındaki ilişkiyi tam olarak açıklanması, Yeni Keynesyen okulun temsilcilerinin bu konuya el atmasıyla gerçekleşebilmiştir. Asimetrik Enformasyon kavramı nerdeyse Stiglitz ismiyle özdeş hale gelmiş olsa da bu konuda ilk kapsamlı çalışma Akerlof'a aittir (Dinler, 2013:615). Spence de bu konuyla onlar kadar yakından ilgilenmiş ve bu üç isim aynı alanda yaptıkları çalışmalardan dolayı Nobel ekonomi ödülünü paylaşmıştır.

Ters Seçim

Taraflar arası bilgi farklılığı olarak tanımlanan asimetrik enformasyon sorunlarından biri olan ters seçimi, 1970 yılında ünlü "The Market for "Lemons": Quality Uncertainty and the Market

Mechanism'' başlıklı teknik makalesinde ilk defa incelemiş olan kişi, 2001 nobel ekonomi ödölünü paylaşan üç iktisatçıdan biri olan George A. Akerlof'dur. (Anderson, 2011). Akerlof'a göre ikinci el tomobil piyasasında satıcılar, potansiyel olarak alıcılardan daha fazla bilgiye sahiptir ve bu bilgi orantısızlığı ters seçime neden olmaktadır. Akerlof bu çalışmasında, ikinci el otomobil piyasasında bilgi edinmenin maliyetlerinin yüksek olması nedeniyle, Grasham Yasasına uygun biçimde kalitesiz otomobillerin yüksek kaliteli otomobilleri piyasadan kovması nedeniyle piyasada bir dengesizlik oluşacağını öne sürmektedir (Akerlof, 1970:489-492).

Ters seçim problemiyle sıklıkla karşılaşılan bir diğer sektör sigortacılık sektörüdür. Sigorta şirketi, kendisini sigortalatmak isteyen müşterisinin riskleri hakkında müşteriye göre daha az bilgi sahibidir. Sigorta şirketi, müşterinin risk durumu hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığından ortalama bir prim talep edecektir (Dinler, 2013:617). Belirlenen ortalama prim, kendi durumunu iyi bilen düşük riskli, sağlıklı müşterilere cazip gelmeyeceği için bu sigorta poliçelerine daha çok yüksek riskli, sağlık sorunları olan ve bunu bilen müşteriler rağbet edecektir. Riskli müşteri sayısındaki artış şirketin maliyetlerine yansıyacak, bunu fark eden sigorta şirketi primleri yükseltmeye kalktığında ise sorun daha da kötü hale gelecektir. Sağlıklı insanlar sigorta primlerinin yükseltilmesine sigorta yapmaktan vazgeçerek tepki verecek, böylece hem piyasayı daraltacak hem de risk seviyesi daha yüksek sağlıksız insanlardan oluşan bir müşteri profili oluşmasına neden olacaktırlar (Akerlof, 1970).

Akerlof'a göre gayri resmi ve yazılı olmayan teminatlar, (ürün ve hizmet kalitesinde standart ve süreklilik gibi) ticaret ve üretim için ön koşullardır. Kalite belirsizliğinin etkilerine karşı koymak için başvuru edilen tedbirlere örnek olarak iyi bir garanti sistemi verilebilir. İkinci bir örnek ise, marka adının iyileştirilmesidir. Marka isimleri sadece kaliteyi göstermekle kalmaz, kalite beklentileri karşılamıyorsa müşteriye misilleme imkânı da verir; Çünkü böyle bir durumda tüketiciler, gelecekteki

alımları azaltacaktır. Genellikle de, yeni ürünler eski marka isimleriyle ilişkilendirilir ve belli üstünlük ya da eksiklikler markayla özdeşleşir. Marka iyileştirmesi ise kalite standartlarını belirleyen lisans ve sertifikalarla sağlanabilir (Akerlof, 1970:499-500). Akerlof modelinin ikinci el otomobil piyasasında risk, alıcı tarafından üstlenilirken; sigorta piyasasında ise risk alıcı tarafından değil satıcı tarafından üstlenilmektedir.

Mesleki Sinyaller

Michael Spence ise “Job Market Signalling” (1973) başlıklı makalesinde asimetrik enformasyon sorununu sinyal verme çerçevesinde açıklamaya çalışmıştır. Sinyal verme modelinde iş görüşmesine giden işçi işe alınmadan önce işverene kendi nitelikleri hakkında bilgiler içeren diploma, sertifika, iş deneyimini gösteren belge ve benzeri bir takım referansları kapsayan sinyaller iletir. İşveren de işçinin gönderdiği bu sinyaller aracılığı ile başvuru sahibinin işe uygunluğunu analiz eder ve işe alıp almayacağına karar verir. Ne var ki söz konusu sinyalleri elde etme maliyetleri düştükçe ve/veya sahip olunan sinyal derecesine bağlı olarak ücret farkı oranları yükseldikçe işçi adayları gerçekte sahip olmadıkları nitelikleri belirten ve belli bir eğitim süresi sonunda alınabilen sertifikalar almaya yönelirler. İşverenin elinde söz konusu sinyaller dışında değerlendirmede referans olarak kullanabileceği kısıtlı bilgiler söz konusudur. Bunlar: işçinin yaşı, cinsiyeti, başvuru sırasındaki tutumu, görünüşü gibi göstergelerdir. İşveren işçinin gerçek nitelikleri, yetenekleri ve verimliliği konusunda çoğunlukla gerçek bilgiye sahip değildir (Spence, 1973: 358-359).

Ayırt Etme

Mesleki sinyaller modeline benzer bir durum olan ayırt etme problemi (screening), ilk olarak Rothschild ve Stiglitz (1976) tarafından yılında yayınlanan “Equilibrium in Competitive Insurance Markets: An Essay on the Economics of Imperfect Information” başlıklı makalede incelenmişler, ancak ayırt etme kavramını bu çalışmada kullanmamışlardır. Söz konusu kav-

ram 10 yıl sonra 1986'da Greenwald ile birlikte hazırladıkları "Externalities in Economies with Imperfect Information and Incomplete Markets" başlıklı makalede kullanılmıştır (Greenwald ve Stiglitz, 1986:242-244). Bu çalışmaları da yine verimliliği önemli ölçüde doğru bilgiye dayanmasına rağmen, asimetric bilgi kaynaklı zararların yaygın oluşu sigortacılık sektöründe incelenmiştir. Sigorta şirketleri müşterileri hakkındaki muğlaklığı ortadan kaldırmak ve müşterinin risk durumu hakkında doğru bilgi vermesini sağlamak amacıyla çeşitli tarifeler hazırlar ve sözleşmeye yanlış bilgi verilmesi durumunda bazı yaptırımlar öngören şartlar eklerler (Rothschild, Stiglitz 1976:632-638). Böylelikle sigorta şirketleri farklı risk unsurlarına sahip müşterilerin kategorize edilerek bunlara farklı fiyat sepetleri sağlamayı umarlar. Bu yönüyle Rothschild-Stiglitz modelinin Pareto Optimumu değil, bir tür Curnout-Nash Dengesi hedeflediğini söylemek yerinde olacaktır (Rothschild, Stiglitz 1976:633-645).

Sigortacılık sektörü için geliştirilen bu analizi emek piyasasına uyarlamak da mümkündür. Ayırt etme (screening), sinyal gönderme ile benzer özellikler taşısa da ikisi arasında işveren (principle) ile işçi (agent) davranışlarından kaynaklanan önemli bir fark vardır (Sarıkaya, 2002:101). Yukarıda değindiğimiz gibi mesleki sinyaller modelinde kendini seçtirme girişimi; kişisel yetkinliklerini, eğitim bilgilerini ve geçmiş iş deneyimlerini bir sinyal olarak işverene gönderen başvuru sahibinden (işçiden) gelmekte; işveren ise işçinin gönderdiği sinyalleri değerlendirerek işe alıp almama konusunda karar vermekteydi (Spence, 1973:358-359). Ayırt etme modelinde ise kendini seçtirme girişimi işverenden gelmektedir. Şöyle ki işveren, işçi adaylarına yönelik farklı niteliklere göre farklı ücretleri içeren sözleşme seçeneklerini sunar; işçi adayları, bu sözleşme seçeneklerindeki çalışma ve ücret şartlarının kendi niteliklerine ve beklentilerine uygunluk açısından değerlendirmesini yaptıktan sonra işi kabul edip etmeme konusunda karar verirler (Stiglitz, 2000: 1452-1454).

Stiglitz, asimetrik enformasyon kaynaklı piyasa başarısızlığı sorununa çözüm olarak devlet müdahalesini öne çıkarmıştır. Hocası Samuelson da dahil Geleneksel Neo-klasik iktisat düşünürlerine göre piyasa bazı istisnai piyasa başarısızlıkları dışında her zaman etkindir. Stiglitz, bu varsayımının aksine, piyasa başarısızlığını bir norm olarak görerek piyasanın sadece bazı özel koşullar altında etkin olabildiği sonucuna varmıştır. Üstelik enformasyonla ilgili sorunlar sadece piyasa ekonomisinde değil aynı zamanda politik ekonomide de geçerlidir. Bu sonuçlara ve piyasa başarısızlıklarına dayanarak, serbest piyasa ile devlet müdahalesi arasındaki denge bulunmak istendiğinde ikisinin de gerekli ve birbirlerini tamamlayıcı olabileceği sonucuna varılabilir. Bu denge dönemsel ve bölgesel farklılıklarla paralel değişiklikler arz eder. Ne var ki Stiglitz'e göre devlet müdahalesi geleneksel "piyasa başarısızlığı" okulunun önerdiği "optimal" devlet müdahalesinden çok daha geniş olmalıdır; (Greenwald ve Stiglitz, 1986:254-260).

3.2. Özelleştirme ve Kamu Müdahaleleri

Sappington ve Stiglitz, (1987) Kamu ve özel teşebbüs arasında önemli benzerlikler ve bağımlılıklar tespit etmişlerdir. Örneğin kamu malı olarak tanımlanan mal ve hizmet faaliyetlerinin tamamı uygulamada kamu teşebbüsü altında olsa bile bunların yürütülmesinin hükümet tarafından yapılması şart değildir. Ulusal güvenlik bir kamu malı olmasına rağmen nihai ürünün hükümet tarafından tüketicilere ulaştırılırken silah, makina ve teçhizat gibi girdilerin çoğunun özel üreticilerden temin edilmesi buna örnek olarak verilebilir. Aynı durum eğitim, sağlık ve adalet hizmetleri için de geçerlidir. Dolayısıyla, bir hizmetin kamusal ve özel olarak sağlanması arasındaki ayırım net değildir. Dahası, bir malın tedariki tamamen özel sektörde gerçekleştirilse dahi, hemen her zaman hükümetin etkisi altındadır. Örneğin, ürünlerin içeriğini ve dağıtımını etkileyen mevzuat, ürünün yapısıyla ilgili standartlar, sağlık ve çevre üzerindeki etkilerinin araştırma ve denetim aşamaları devlet tarafından gerçekleştirilir (Sappington ve Stiglitz, 1987:579).

Kamu ve özel teŖebbüs tiplerini birbirinden ayıran Ŗey ise, devletin üretim faaliyetlerine müdahale etmeye çalıŖırken karşılaŖtığı iŖlem maliyetlerindeki farklılıklardır. Kamu teŖebbüsü genelde hükümetin müdahalesini kolaylaŖtırırken, özel teŖebbüslere müdahale olukça zorlaŖmaktadır. Verimlilik açasından özel sektör bir tercih nedenidir; ancak ulusal güvenlik, doğal afetler gibi beklenmedik olaylara hızlı bir Ŗekilde uyum sağlanması çok önemliyse, faaliyetleri yönlendirmek ve yeniden müzakere karar süresini kısaltmak için müdahale kolaylığı nispeten öncelikli hale gelir. Bu gibi durumlarda, kamu iŖletmeleri daha çok tercih edilen örgüt tipi olacaktır (Sappington ve Stiglitz, 1987:579). Ne var ki müdahale kullanımı kolaylaŖtırıldıđında, istismanın kontrol edilmesi daha zor hale gelir ve verimsizlikler ortaya çıkar; çünkü kamu iŖletmelerinin yöneticileri, çoğu zaman hükümetin faaliyet zararlarını dengelemek için sübvansiyon sağlama ihtimalini bildiklerinden maliyetleri kontrol altına almak için yeterli çabayı göstermezler. Bu Arrow'un ahlaki tehlike tanımına da tam olarak uyan bir durumdur.

Sonuç olarak Stiglitz, gerek kamu, gerek se özel iŖletmelerin yöneticilerinin, kusurlu bilgi kaynaklı sorunlarla karşılaŖtıđında ortaya çıkan zorlu motivasyon sorunlarını tam olarak çözemediklerine dikkati çeker ve öz bir ifade ile farklı koŖullara sahip ekonomilerde ve/veya farklı dönemsel koŖullar altında tercihlerin farklılaŖabileceđi ve dolayısıyla hükümetlerin söz konusu deđiŖkenleri çok iyi gözlemleyerek ekonomik reformları kontrollü bir biçimde gerçekteŖtirmesi gerektiğidir (Sappington ve Stiglitz, 1987:579-581).

3.3. Etkin Ücret Hipotezi: Shapiro-Stiglitz modeli

Yüksek ücretler ile iŖ verimi arasındaki doğru yönlü iliŖkiyi birçok klasik iktisatçı dile getirmiŖtir. Smith, iyi beslenmenin verimliliği ve ulusal zenginliği artırdığını, bu nedenle ücretlerin yüksek, toprak fiyatlarının düşük olması gerektiğini savunur (Smith, 2011:146-149). J.S.Mill, ücret seviyesi düŖtükçe, gerçekte iŖgücü maliyetinin artacağını ileri sürmüŖtür. Marshall ise yük-

sek ücret ile güçlü kişilik arasında bir ilişki kurmuştur (Kaytan-
cı, 2010:102). Ancak Etkin Ücret Teorisi'nin piyasa etkinliğine
etkilerini açıklayan sistematığı, Yeni Keynesyen okulun ürünü-
dür. Yukarıda zikredilen düşünürler ise bir model geliştirme-
mekle beraber bu konuya değinerek modern iktisatçılara esin
kaynağı olmuşlardır.

Bu konuda yapılan önemli çalışmalardan biri de Carl Shapiro
ve Josef E.Stiglitz tarafından yapılmıştır. Yeni Keynesyen öğre-
tinde önemli bir yere sahip olan bu model, zamanla en bilinen
istihdam modellerinden biri haline gelmiştir (Orhan & Erdo-
ğan, 2015:213). İşsizlik olarak tanımlanan olgu neden vardır?
Ücretler neden iş arayanların kontrolünde değildir? Neo-klasik
model istek dışı işsizliğe çözüm bulabiliyor mu? gibi üç temel
sorunun yanıtını arayan Shapiro ve Stiglitz 1984'te Etkin ücret
hipotezi olarak ta bilinen Shapiro-Stiglitz modelinde bu sorula-
rın cevaplarını açıklamaya çalıştı (Neto, 2012:2).

Bu model aynı zamanda benzer niteliklere sahip işçilerin neden
farklı ücretler aldığını da açıklamakta ve işsizliğin istihdamın
bilgi yapısı tarafından kontrol edildiğini vurgulamaktadırlar.
Şöyle ki, işsizliğin doğal işsizlik seviyesinde olduğu durumda
işçiler işten atılmaları halinde benzer bir işe kolayca girme şan-
sının farkında olduğundan kaytarmakta tereddüt etmezler.
İşsizlik seviyesinin yüksek olduğu durumlarda ise işçilerin
ikame edilebilir hale geldiğini ifade eden Shapiro ve Stiglitz;
böyle bir durumda işçilerin, işlerini kaybetme riski nedeniyle
daha gayretli çalışacağını, hatta piyasa denge ücretinin üzerin-
de bir ücretle desteklenmeleri halinde doğal işsizlik seviyesinde
dahi işçilerin veriminin artacağını ileri sürerler. (Shapiro & Stig-
litz, 1984:434-436)

Modelin Varsayımları (Neto, 2012:2):

1. Ekonomide faydasını en üst düzeye çıkarmak isteyen çok sayıda işçi vardır.
2. Ekonomide kârını azami düzeye çıkarmak isteyen çok sa-
yıda firma vardır.

3. Zaman süreklidir.
4. Analiz, kararlı durum üzerine odaklanmaktadır.

Shapiro-Stiglitz modelinin vardığı bazı sonuçlar ise şöyle sıralanabilir (Autor, 2003):

1. Sermayenin diğer unsurlarının tersine, insan kendi gücünü ve çabasını seçebilir.
2. İşçilerin ne kadar gayretli çalışacağını belirlemek firma için son derece maliyetlidir.
3. İşsizliğin artışı önlemek için ekonomik durgunluk sırasında ücretler yeteri kadar düşmez. Eğer emek talebi azalırsa, ücretler düşer; ama ücretler düştüğü için, işçiler işlerini yaparken ellerinden gelen çabayı göstermeyecek ve görevini yapmak için ücret artışlarıyla motive edilmeyi bekleyeceklerdir. Dolayısıyla ücretler bir önceki istihdam seviyesini tutturmak için yeteri kadar düşmeyecektir. Bu nedenle ekonomik durgunluk sırasında işsizlik artmaktadır.
4. Bir ücret düzeyinden diğerine geçmek, her bir firmanın uygun ücret miktarlarının çok fazla değiştirmesini gerektirecek, bu da işsizlik oranında dalgalanmaya yol açacağından, firmalar işsizlik oranı yeterince artuncaya dek ücretleri kısımayacaktır.
5. Her firma daha az işçi çalıştıracaktır çünkü sosyal maliyetinden çok işe almanın özel maliyetleri öne çıkacaktır.

Etkin ücret teorisinin açıklamaya çalıştığı durum yukarıdaki bilgiler ışığında şöyle özetlenebilir: Firmalar emek arzı fazlalığından kaynaklı işsizliğin olduğu bir durumda dahi verimliliği arttırmak için daha düşük ücretle işçi istihdam etme imkanına sahip olmalarına rağmen, çalışanlarının ücretlerini düşürme/arttırma şansına sahiptirler. Böylece etkin ücretler, piyasa dengesini sağlayan ücreti aştığında, emek arzı fazlalığı bulunan rekabetçi bir ekonomi, gönülsüz işsizliğin varlığına rağmen dengeye ulaşabilecektir (Shapiro & Stiglitz, 1984:434-436).

Kısaca yüksek ücret alan çalışanların gayret düzeyi artar, işten kaçınmalar minimize olur, daha iyi beslenen işçilerin fiziki etkinliklerde verimi artar, kalifiye işgücü firmaya rağbet edeceğinden, firma, işe alımlarda seçici olma şansı yakalar (Kaytancı, 2010:97).

3.4. Fikri Mülkiyet Hakları*

Stiglitz'in piyasa etkinliğini olumsuz yönde etkilediğini iddia ettiği bir diğer önemli konu, patent yasaları ve fikri mülkiyet hakları ile ilgilidir. Özellikle az gelişmiş ülkelerin ve yoksul toplumların ilaçlara erişimini neredeyse imkansız hale getiren patent yasalarını eleştirerek farklı alternatifler önerdiği "Economic Foundations of Intellectual Property Rights" isimli makalesinin daha ilk sayfasında Adam Smith'in "Görünmez El"ine bir reddiyeyle giriş yaparak; gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasında ciddi kaynak ve bilgi farkının olduğunu, TRIPS anlaşmasının; bilim, sanat ve edebiyat gibi entelektüel bilgilerin bu toplumlar arasındaki bilgiye erişimi ve kullanımına zarar vereceği aradaki gelişmişlik farkının ciddi şekilde daha da açılacağı ve gelişmekte olan ülkelerin jenerik ilaçlara finansal açıdan erişim anlamında sınırlamalar getireceğine ilişkin kaygılarını ifade etmiştir.

Özellikle Kanser ve AIDS gibi ölümcül hastalıkların tedavisinde kullanılan ilaç ve girişimsel tedavi yöntemlerinin yıllardan beri hala ortalamanın üzerinde gelire sahip insanların dahi erişemeyeceği kadar pahalı olmasından TRIPS'i ve yine TRIPS çerçevesinde şekillenen ülkelerin ulusal patent yasalarını sorumlu tutmaktadır. (Stiglitz, 2008:1701) En büyük eleştirisi ise insan sağlığını ilgilendiren ilaç ve tıbbi araç-gereçlerle ilgili yasal düzenlemelerin, sağlık konularıyla herhangi bir ilişkisi olmadığı halde Dünya Ticaret Örgütü'nün insafına terkedilmesine yönelik olmuştur. Kuşkusuz patent yasalarının ilaçlara erişimi önemli

* Bu bölümün tamamı Stiglitz'in "Economic Foundations of Intellectual Property Rights" isimli makalesinin bir analizi niteliğinde olup başka herhangi bir kaynak kullanılmamış ve karşılaştırma yapılmamıştır.

ölçüde engelleyen unsurlar içermesi bu konunun en can alıcı kısmını ifade eder. DTO'nun 1986-1994 yılları arasında sürdürülen Uruguay turu oturumlarından biri olan 1994 Marakeş toplantılarında, Ekonomi ve Ticaret Bakanları TRİPS anlaşmasını imzalayarak Kuzey Afrika ve gelişmekte olan pek çok ülkede birçok insanın hayatına mal olacak olan koşulların oluşmasına zemin hazırlayan bir sistem oluşturmuş olmaları bu haklı eleştirinin temelini oluşturur.

İlaç firmalarının reklam ve pazarlama için Ar-Ge den daha fazla harcama yaparak kaynak israfına neden olmakta, üstelik reklam faaliyetleri hastalıklar üzerine yapılacak çalışmalardan çok daha masraflı olmaktadır. Tekel gücüyle elde edilecek karı artırmak için kullanılan haksız rekabetçi diğer faaliyetlerin önüne geçmesi nedeniyle, paranın reklam ve pazarlama faaliyetlerine aktırılması sosyal açıdan israftan başka bir şey olamaz. Dahası, araştırma bütçelerini tahsis ettikleri alanlar, daha geniş kapsamlı sosyal hedeflerle uyuşmamaktadır; dünyanın en önemli ilaç şirketleri dahi hayat kurtaran ilaçlardan ziyade saç ve cilt bakımı gibi yaşam tarzına yönelik ilaçlara yatırım yapmaktadırlar. Yazar bilginin kamu malı olduğunu ve doğası gereği kamu mallarının ödeme gücü en yüksek olanlar tarafından finanse edilmesi gerektiğini, oysa patent yasalarının bunun tersi sonuçlara neden olduğunu vurgulamaktadır. Bilimsel ve entelektüel anlamda ilerlemeyi sağlayan en önemli fikri gelişmelerin çoğu neredeyse tamamen patent yasalarının kapsamı dışında, devletin sponsor olduğu araştırma laboratuvarlarında ve üniversitelerde gerçekleştirilmiştir (Stiglitz, 2008:1713-1719).

Tablo 1. Alternatif Patent Sistemlerinin Karşılaştırılması (Stiglitz, 2008)**YENİLİK (İNOVASYON) SİSTEMLERİ**

	PATENT SİSTEMİ	ÖDÜL SİSTEMİ	DEVLET DESTEKLİ ARAŞTIRMA
Seçim	Merkezi olmayan, Kendini seçme, koordinasyon eksikliği	Merkezi olmayan, Kendini seçme, koordinasyon eksikliği	Bürokratik, Daha fazla koordinasyon
Finansman İhtiyacı	Yüksek, Bozucu ve Adaltsiz	Nispeten az, Bozucu ama daha adil	En etkili
Bilginin Yaygınlaştırılması	Sınırlı Tekelci	Güçlü Rekabetçi piyasa	Güçlü
Risk	Dava riski	Düşük risk	En az risk
Yenilikleri teşvik	Güçlü ama çarpık	Güçlü ve daha Az çarpık	Güçlü ve parasal olmayan
İşlem Maliyetleri	Çok Yüksek	Düşük	Düşük

Fikri Mülkiyet Hakları, ödülleri ve hükümet tarafından desteklenen araştırma ve hibeleri de içeren bir yenilik sisteminin parçası olmalıdır (Stiglitz, 2008). Patent Sistemi, Ödüllendirme Sistemi ve Devlet Destekli Sistem'in değerlendirildiği Tablo.1 incelendiğinde bunların her birinin; Seçim, finansman, bilginin dağılımı ve yayılımı, alınan risk, yeniliği teşvik ve işlem maliyetleri açısından güçlü ve zayıf yönleri gösterilmiştir.

Tabloda belirtilen özellikleri sırasıyla açıklayacak olursak: "Seçim" bölümünde kastedilen araştırmanın kim tarafından yapılacağına seçimidir. Patent ve ödül sisteminde en iyi araştırmacı olduklarını düşünenler, araştırmayı üstlenme kararı alırlar. Devlet destekli araştırma sisteminde ise seçim nispeten bürokratik ve bu devlet destekli araştırma sisteminin tek dezavantajı olarak karşımıza çıkmaktadır.

"Finansman" açısından, patent sistemi üç sistemin en kötüsüdür. Tekel fiyatlarının hasta üzerinde yüklenmesiyle, araştırmayı destekleyecek fonların artırılması son derece bozucu ve adaletsizdir. Devlet tarafından finanse edilen araştırmalar ise daha iyi koordine edilebilmesi nedeniyle daha etkilidir.

Özellikle "Bilginin yaygınlaştırılması ve etkin kullanımı" konusunda, devlet tarafından finanse edilen araştırma en iyisidir çünkü kamu yararı merkezli bu sistem sayesinde bilgi genellikle ulaşılabilir ve serbestçe temin edilebilir hale getirilmekte ve bir kez edinilen bilgi daha verimli bir şekilde tekrar kullanılabilir. Patent sistemi ise aksine bilgiyi kullanma ve saklama hakkını patent sahibinin tekeline bırakır.

Araştırmacıların karşılaşabilecekleri riskler açısından da çok büyük farklılıklar vardır. Patent sistemi, yüksek dava riski nedeniyle en kötü tercihtir. Devlet destekli araştırmada bir araştırmacı, araştırma yapmak için harcanan zaman ve diğer kaynaklar için para alırken, ödül ve patent sistemi araştırmacıları, ancak araştırma rakiplerine göre başarılı olabilirse para kazanırlar. İnsanlar ve firmalar ise riskten kaçınırlar ve risk kaçınılmaz

olduğunda bunu fiyata ve dolayısıyla tüketiciye yansıtarak telafi etmek zorunda kalırlar.

Yenilikleri teşvik açısından, patent sistemi güçlü ancak çarpıtılmış, ödül sistemi güçlü teşvik ama aynı oranda çarpık bir yapıya sahiptir. Devlet tarafından finanse edilen araştırmalar ise, en güçlü inovasyon sistemi olarak öne çıkmaktadır.

Stiglitz'e göre teknolojik yenilik açısından Fikri mülkiyet hakları önemlidir, ancak fikri mülkiyet haklarının önemi fazlasıyla abartılmıştır, fikri mülkiyet hakları, portföy unsurunun sadece bir parçası olarak görülmeli ve bu portföyün fayda-maliyet bağlamında diğer unsurları güçlendirilmeye çalışılmalıdır. Bu şekilde faydayı artıran, maliyetleri azaltan bir sistem olacak biçimde yeniden tasarlanmalıdır (Stiglitz, 2008:1724). Stiglitz mevcut sistemin neden olduğu kayıplara ve yeni bir sistem tasarımının gerekliliğine vurgu yaparak devlet destekli yenilik sistemine işaret etmektedir. Ona göre önemli olan insanlığın ihtiyaçlarına yönelik geliştirilen buluşların herhangi bir sınırlamaya tabi tutulmadan bütün insanlığın kullanımına sunulabileceği, kaynakları verimli bir biçimde kullanan ve buluşu gerçekleştirenin de emeğinin optimal karşılığını alabileceği bir yenilik sisteminin kurulmasıdır.

Sonuç

Başarılarla dolu yaşamı boyunca ekonomi bilimine önemli katkılarda bulunan ve Nobel dâhil pek çok ödül alan Stiglitz'in ekonomik ve politik düşünce bağlamında toplumsal fayda ekleninde şekillenen nispeten hümanist ve çevreci görüşlere sahip oluşunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla ekonomik ve politik tartışmaların odağından hiç çıkmayan özgürlük-eşitlik ikileminde Stiglitz'in bileşiminin önemli bir kısmını eşitlik oluşturmaktadır. Marks'ın önerdiği tam eşitliği sağlamak fikrinden uzak olmakla birlikte o, hemen her alanda eşitsizliklerin artmasını önlemeyi amaçlayan ölçülü ve etkili devlet müdahalelerini savunması itibarıyla Neo-Keynesen Okula dahil edilse de gelir dağılımı ve bölüşüm konularında radikal eleştirileriyle özgün

bir yol benimser. Şöyle ki Stiglitz, küresel sermayenin IMF ile birlikte en önemli sembolü olan Dünya Bankasında çalışırken bile küresel sermayenin yayılım araçları haline gelen bu kurumlara karşı sesini yükseltmekten kaçınmamış ve işini kaybetme pahasına bu kurumlara en sert eleştirileri içerden yapan ilk küreselleşme karşıtı ekonomistlerden biri olmuştur.

Stiglitz, teorilerinde piyasa başarısızlığı ile orantısız malumat arasında ve sermayenin küreselleşmesi ile eşitsizlikler arasında kesin bir ilişki kurmuştur ki bu varsayımlar devlet müdahalelerini savunmasının temelini oluşturur. Başta asimetrik enformasyon ve etkin ücret olmak üzere geliştirdiği teorilerin pratik uygulamalarının matematiksel tutarlılığı konusunda her hangi bir şüphe olmadığı halde, bu teorilerin politik ekonomiye ve ekonomi politikalarının gerçek hayatta uygulanmaları konusunda bir takım ihtilaflar söz konusudur. Ayrıca Stiglitz'in mevcut önerilerinin daha önce belirttiğimiz karakteristiğinden ötürü iktisatçılar tarafından değil de daha ziyade siyaset bilimciler ve sosyolojik çalışmalar yapan bilim insanları tarafından benimsendiğini de eklemek yerinde olacaktır.

Bu çalışmada yazarın yazdığı makale ve kitapları uzun uzadıya listeleme gereği duymadık, ayrıca konunun bütünlüğünü korumak adına yazarın kitaplarına da değinmedik. Ancak başta *Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı*, *Eşitsizliğin Bedeli* olmak üzere kitaplarının çoğunun yine küreselleşme ve eşitsizlikler ve bunların piyasa aksaklıklarıyla ilişkisi ekseninde vücut bulan eserler olduğunu belirtmekte yarar var. Stiglitz'e göre başıboş bırakılan küreselleşmenin az gelişmiş ülkeler üzerinde yıkıcı etkileri olmakta ve bu etkiler söz konusu ülkelerde sadece bugünü değil geleceği de tehdit etmektedir. Bunun en önemli nedeni ise küreselleşme sürecinin yönetilememiş olmasıdır. (Stiglitz, 2012: 206-210) Yazar; IMF, Dünya Bankası ve DTO gibi güçlü uluslararası kurumların asli görevlerini unutarak, refahın küresel çapta yayılmasını sağlamak yerine, sermayenin küreselleşmesine zemin sağlayacak biçimde taraflı politikalar geliştirmiş olmalarını her yeni kitabında ısrarla eleştirmeye devam etmiştir.

Son olarak Stiglitz, küresel ekonomik sorunlara çözüm üretme çabalarına halen devam etmekte ve günümüzün en etkili birkaç iktisatçısından biri olarak kabul edilmektedir. Bu yönüyle de konuyla ilgili akademisyen ve öğrencilerin mutlaka takip etmesi gereken önemli isimlerin başında gelmektedir.

Kaynakça

- Akerlof, G. A. (1970). The Market for “Lemons”: Quality Uncertainty and the Market Mechanism, *The Quarterly Journal of Economics*, 488-500.
- Alp, S., & Karakaş, A. (2008). Asimetrik Bilgi Teorisi Karşısında Hayek'in Ekonomik Yaklaşımları: Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Liberal Düşünce*, Sayı 51-52, 215-230.
- Anderson, William L. (2011). Lemons and the Nobel Prize, <https://mises.org/library/lemons-and-nobel-prize>, Erişim Tarihi: 25.04.2017.
- Autor, David H. (2003). “Lecture Note: Efficiency wages, the Shapiro-Stiglitz Model”, MIT and NBER, <https://economics.mit.edu/files/548> Erişim tarihi: 06.05.2017.
- Brown, Gordon (2011). “Joseph Stiglitz, Economist”, Time 2011 Time 100, 21 April.
- Dinler, Zeynel, (2013). *Mikro Ekonomi*, 24. Baskı, Ekin Yayıncılık, Bursa.
- Erdoğan, Seyfettin (2004). *Politik Konjonktür Hareketleri Teorisi Perspektifi İle Siyaset-Ekonomi İlişkileri*, Değişim.
- Greenwald, Bruce C. and Stiglitz, Joseph E., (1986). Externalities in Economies with Imperfect Information and Incomplete Markets, *Quarterly Journal of Economics*, 101, 229-264.
- Kaytancı, U.B, (2010). Etkin Ücret Teorisi ve Türkiye İmalat Sanayii Üzerine Uygulama, *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt: 21, Sayı : 76, 93-118.
- Neto, Antonio (2012). “The Shapiro-Stiglitz Model”, <https://www.academia.edu>, Erişim tarihi: 06.05.2017.

- Orhan, O. Z., & Erdoğan, S., (2013). *İktisada Giriş*, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.
- Orhan, O. Z., & Erdoğan, S., (2015). *Para Politikası*, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.
- Önder, İzzettin (2012). Stiglitz Raporuna Kısmi Bakış, *İktisat ve Toplum*, Sayı 19-20, 16-19.999
- Rothchild, Micheal and Stiglitz, Joseph (1976). Equilibrium in Competitive Insurance Markets: An Essay on the Economics of Imperfect Information, *Quarterly Journal of Economic*, 90, 629-649.
- Shapiro, Carl & Stiglitz, Joseph,E., (1984). Equilibrium Unemployment as a Worker Discipline Device, *The American Economic Review*, 74, 433-444.
- Smith, A. (2011) *Ulusların Zenginliği*, Cilt 2, ÇEV: Metin Saltoğlu, Palme Yayınları.
- Sappington, David. E.M. and Stiglitz, Joseph. E., (1987). Privatization, Information and Incentives, *Journal of Policy Analysis and Management*, 6, 567-582.
- Sarıkaya, Murat, (2002), Asimetrik Bilgi Çerçevesinde Müzayeciler, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3, 99-110.
- Savaş, Vural. F, (2012). *Küresel Finans ve Makro İktisat*, Ankara, Efil Yayınevi.
- Spence, Micheal, (1973). Job Market Signalling, *The Quarterly Journal of Economics*, 87, 355-374.
- Stigler, George J., (1961). The Economics of Information, *The Journal of Political Political Economy*, 69, 213-225.

Stiglitz, Joseph. E., (2000). The Contributions of the Economics of Information to Twentieth Century Economics, *The Quarterly Journal of Economics*, 115, 1441-1478.

Stiglitz, Joseph. E., (2008). Economic Foundations of Intellectual Property Rights, *Duke Law Journal*, 57, 1693-1724.

Stiglitz, Joseph. E., (2012). *Eşitsizliğin Bedeli. Bugünün Bölünmüş Toplumunu Geleceğimizi Nasıl Tehlikeye Atıyor?*, Çev: Ozan İşler, İletişim Yayıncılık, İstanbul

Stiglitz, Joseph. E., (2017). *Stiglitz Raporu Küresel Kriz Parasal ve Mali Reform Önerileri*, Çev: Eda Aksan Akılçelen Kitaplar

Yılmaz, İlka (2010). Friedrich August von Hayek, *1900'den Günümüze Büyük Düşünürler İkinci Cilt*, Editör: Ç. Veysal, Etik Yayınları, 449-515.

Urhan, Barış (2010). "John Bates Clark Madalyası", <http://www.iktisadiyat.com>, Erişim tarihi: 05.05.2017.

"Joseph Stiglitz", <http://www.biyografi.net/kisiayrinti.asp?kisiid=2765>, Erişim tarihi: 20.04.2017.

"Nobel Ekonomi Ödülleri", <http://iktisat.cu.edu.tr>, Erişim tarihi: 24.04.2017.

"Ters Seçim, Limon Problemi, Akerlof" (2014). <https://ekonometriknotlar.wordpress.com/2014/11/09/ters-secim-limon-problemi-akerlof/>, Erişim tarihi: 30.04.2017.

"Joseph E. Stiglitz - Biographical", <https://www.nobelprize.org>, Erişim tarihi: 05.05.2017.